

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav českého jazyka a teorie komunikace

Filologie – český jazyk

Zuzanna Bedřichová

**Chybovost v písemném projevu romských žáků 9. ročníků
základních škol praktických na základě elektronické databanky
ROMi**

Error Analysis of Czech Written Expression of the Romani Pupils in the 9th
Grade of the Secondary Practical Schools Based on the Corpora ROMi

Teze disertační práce

školitelka: PhDr. Šárka Zikánová, Ph.D.

Praha, 2014

Cílem disertační práce bylo provést jazykovou analýzu chyb v souboru textů romských žáků 9. ročníků základních škol praktických, a to na základě navržené klasifikace chyb, která by byla vhodná pro využití výsledků analýzy v pedagogické praxi.¹ Jazyková analýza a její interpretace byla zasazena do širšího společenského a vědeckého kontextu tak, aby mohla v budoucnu posloužit jako podklad pro tvorbu výukových materiálů v oblasti vzdělávání romských žáků v českém jazyce. Hlavní dílčí cíle (teze) disertace jsou: **obecná jazyková charakteristika zkoumaných textů**, navržené **Schéma sledovaných chyb** a vlastní **chybová analýza**. Soubor zkoumaných textů představuje všechny texty romských žáků 9. ročníků základních škol praktických (dále jen ZŠP) dostupných k 20. 1. 2013 v databance jazykových projevů romských dětí a mládeže ROMi. V rámci představení tezí disertace uvedeme také několik ukázek zkoumaných textů.

I – Odůvodnění disertační práce

Důvodů, proč toto dosud v tomto rozsahu nezpracované téma považujeme za naléhavé, je několik.² V první řadě nás k této analýze vedla stále zdůrazňovaná diskriminace velké části romských žáků, kteří bývají podle řady šetření neprávem a zbytečně vzděláváni na ZŠP.³ U těch žáků, kteří začali navštěvovat základní školu běžného typu (dále jen ZŠ) a byli pak přeřazeni na ZŠP, bývá jako nejčastější důvod jejich přesunu na ZŠP uváděno nedostatečné ovládnutí předmětu český jazyk.⁴ Chtěli jsme se proto hlouběji věnovat tomu, jak vlastně romské děti češtinu ovládají, a především analyzovat, jaké jsou nejčastější chyby v jejich školních písemných pracích.

¹ Pedagogickou praxí zde máme na mysli výuku (nejen) romských žáků na základních školách.

² Chybovosti v písemném projevu romských žáků jsme se v tomto rozsahu věnovali jako první, a to v dílčích studiích (např. Bedřichová – Šormová 2012, Bedřichová – Šormová 2013) či rozsáhlejší studii Bedřichová 2013, v níž jsou publikovány i závěry této disertační práce.

³ Ačkoli se počet romských žáků na ZŠP snižuje, stále jich tyto instituce navštěvuje velké množství. „Podle kvalifikovaného odhadu klesl podíl romských žáků na počtu všech žáků s diagnózou lehkého mentálního poškození z 35 procent na 26,4 procenta,“ uvedlo Ministerstvo školství 7. 8. 2012. Ještě v roce 2009 to bylo podle prohlášení tehdejší ministryně školství Miroslavy Kopicové 26,7 % z celkového počtu romských žáků, kdežto žáků neromských 2,17 %.

⁴ Problémy s češtinou, které z pohledu pedagogů romské děti mají, uvádí více výzkumů či studií: „Odhlédneme-li od nedostatečné čtenářské gramotnosti, kterou učitelé uváděli jako základní problém většiny jejich současných žáků obecně, za základní problém, se kterým se učitelé v navštívených školách u romských dětí setkávají, je jejich ‚špatná‘ znalost češtiny (chudá slovní zásoba, chybování v používání vazeb i jednotlivých slov, fonetika). Systematicky se však na žádné z navštívených škol chybami v češtině svých romských žáků nezabývají (ani co se týče jejich možného zdroje, kterým, jak se zdá z uvedeného výčtu příkladů, je romština). Soudě z ohlasu nabídky poskytnutí informací o tzv. romském etnolektu češtiny, ani učitelé nemají o fenoménu romského etnolektu (zejména pak o jeho struktuře a funkcích) dostatek detailních informací.“ (Červenka – Sadílková – Kubaník 2008) „V první třídě je pro romské děti největším problémem zejména český jazyk. Z domova si děti často do školy přinášejí horší znalost českého jazyka než jejich vrstevníci, navíc často vyrůstaly pouze doma a nepoznaly tak žádnou formu předškolní přípravy.“ (GAC 2009, s. 32)

Dalším důvodem,⁵ proč se tomuto tématu věnovat, je fakt, že absolventi ZŠP většinou již v dalším vzdělávání nepokračují, a pokud ano, pak na učilištích, kde jsou jiné priority ve vzdělávání než osvojení písemné normy českého jazyka. Jazykové vzdělání v oblasti písemného projevu, které žáci získali během docházky na ZŠP, se tak stává často jejich základní (anebo i jedinou) jazykovou výbavou v oblasti písemné komunikace pro další život. Chybová analýza jejich písemného projevu tak může přispět k poznání dopadů vzdělávání žáků ZŠP na jejich další život.

Posledním, neméně důležitým důvodem k analýze, byla motivace napomoci k vytvoření vhodných učebních materiálů pro tuto oblast. Disertační práce proto zohledňuje pedagogické zaměření možného využití výsledků výzkumu a pedagogickým aspektům je proto věnován poměrně velký prostor, včetně základního vhledu do situace Romů v současném školství. Z tohoto důvodu také v závěru disertační práce zmiňujeme i stručný nástin možných příčin této chybovosti a možnosti jejich kompenzace.

Pro potřeby jazykové analýzy jsme navrhli chybovou klasifikaci, která umožňuje do určité míry sledovat i původ některých chyb a na jejímž základě jsme provedli ruční anotaci všech 130 zkoumaných textů. Vycházeli jsme z chybové klasifikace, kterou jsme navrhli již ve studiích Bedřichová-Šormová 2013 a Bedřichová 2013. K přípravě analýzy jsme také využili poznatky získané v rámci projektů *Metodika vzdělávání romských žáků v českém jazyce*⁶ a *Inovace vzdělávání v oboru čeština jako druhý jazyk*,⁷ na nichž jsme se podíleli. V jejich průběhu jsme se spolupodíleli na výstavbě první elektronické databanky jazykových projevů romských dětí a mládeže ROMi,⁸ z níž jsou čerpány analyzované texty.

Disertační práce je rozdělena do šesti částí. První mapuje současnou jazykovou situaci Romů v České republice a jejich vztah ke vzdělávání. Druhá část se věnuje problematice jazykové normy a jazykové chyby obecně. Třetí část přináší informace o zdroji jazykového materiálu – databance ROMi, čtvrtá pak metodologii analýzy a základní jazykovou

⁵ Jiným důvodem k jazykové analýze by také mohla být snaha zjistit pomocí jazykové analýzy, zda významná část romských dětí je vzdělávána v ZŠP zbytečně, a pokud ano, jaký dopad v oblasti jazykových kompetencí může vzdělávání v tomto typu školy mít. Rozhodli jsme se však tento úhel pohledu při samotném bádání nepotlačovat, ale také ho nijak nepreferovat. Zejména proto, že pouhá analýza textů může odhalit aktuální jazykovou kompetenci daného dítěte vytvořit určitý text v jistém okamžiku, ale již nevypovídá, anebo nemusí nutně a průkazně vypovídat, o dalších mentálních a jazykových kompetencích, jako jsou čtenářské schopnosti, naslouchání s porozuměním, pasivní znalost slovní zásoby atd. K jejich měření by bylo potřeba pracovat s komplexní sadou testů.

⁶ Tento projekt jsme realizovaly spolu s Kateřinou Šormovou jako Vnitřní grant FF UK v letech 2012–2013.

⁷ Tento projekt podpořený ze zdrojů ESF probíhal v letech 2009–2012 ve spolupráci Ústavu českého jazyka a teorie komunikace FF UK a Technické univerzity v Liberci.

⁸ Jazyková databanka ROMi vznikla v letech 2009–2012 na Ústavu českého jazyka a teorie komunikace Filozofické fakulty Univerzity Karlovy ve spolupráci s Technickou univerzitou v Liberci v rámci projektu *Inovace vzdělávání v oboru čeština jako druhý jazyk*. Obsahuje 5474 textů a 1701 nahrávek

charakteristiku textů. V páté části se věnujeme kvalitativně-quantitativní chybové analýze 130 textů romských žáků 9. ročníku ZŠP. V poslední, šesté části následuje závěrečné shrnutí. V přílohách pak předkládáme všech 130 zkoumaných textů, dále znění Rámcového vzdělávacího programu pro ZŠP a tabulky přehledu výskytu zkoumaných chyb.

II – Ukázky zkoumaných textů:

Na úvod představení základních tezí disertace uvedeme tři ukázky zkoumaných textů:

Moje první láska sklamání (Text_058)

Moje{chybí tečka nad i}<co> první sklamání nebylo vmě nebo vrodině ale v kamaradovy. A začaloto tím že sem šel ven a hráli jsme s kamošema kopanou a na lavičce seděl jeden kluk který se koukal na nas jak{chybí tečka nad j}<co> hrajeme fodbal ta sem se zeptal jestli si nechce snami zahrát kopanou. A on mi řek že rad tak sem si ho vzal do týmu. a od tý doby sme byli kamosi trvaloto 2 a pul kuka a on mi někdy řek že sem debyl a žemě využíval jinou pro penize. tak to bylo moje sklamlí.

K čemu potřebujem přírodu? (Text_054)

Přírodu potřebujem aby směe měli radost k životu aby nám to dala radost do života aby sme měli pocit že sme něčim ~~okl~~ obklopený aby sme měli radost aspoň z přírody týče{rozděleno tý-če}<co> se to stromu, zvířat, rostlin na a přírodu by sme mi měli ochraňovat a chránit před lidmi kterými se znečuštuje příroda

Čína – říše mocného draka (Text_123)

Čína je nejlidňnatější stát. Hodně památek unesco. Když chcete jet XXX XXX těžko dostanete {ven a|vena} nebo dovnitř. V číně jsou více chlapů než žen. Když ženská otěhotní a zjistí že čeká holčičku tak chodí ~~n~~ na potrat. Chlapců si více váží. Chlapy se učí bojové umění nebo-li kun-fu. Bruce lee. Jsou velice slušní. Číňané jedí skoro co se dá jíst např: želva, krokodíl, kobyly, šváby psy. Mají moc pěknou a zachovalou přírodu a leží tam nejvyšší hora Mont {Everest|Everes t}. A žijí tam také zvířata pandy ji třináct hodin v kuse protože to není

tak sit{ý|í}. Je tam Velká čínská zeť. měří 6 kilometrů. Jezdí tam hodně turistů. Slaví také svátek Den draka. Ti lidé mají volno jen když se připravují na ten svátek jinak jsou celý rok v práci. Čína je velice pěkná mě by se tam líbilo ale nejedla bych tam. Jsou tam moc hezké památky. Nejvíce se my na tom líbila příroda a pandy. Číňané jsou velice vinalézaví dokáží vinalézt {cokoli|co koli}. ☹ {Mě by|Měby} se tam velice líbilo

III – Základní jazyková charakteristika textů

Zkoumané texty svědčí především o **velkém vlivu mluveného projevu**, jenž se promítá jak do způsobu zápisu textu na základě výslovnosti, a to včetně psaní některých slovních celků dohromady, tak **obecněčeské slovní zásoby** včetně diskurzncích markerů (*no, ti*), **obecněčeských nespisovných tvarů substantiv, adjektiv, zájmen i sloves**, celé větné stavby, včetně textů, jež jsou organizovány jako jedno dlouhé souvětí atd. Většina textů však vykazuje **také prvky snahy o uplatnění řady zásad pro písemnou spisovnou normu**, jako jsou výrazy typické pro psaný text, určitou informační organizaci textu (úvod a logický závěr) ad. Patří mezi ně obraty typické pro strukturování psaného textu (*a to tito; Abych se vrátil k tématu*); snaha o hyperkorektnost (*nahrád si cd*), snaha o používání zkratk typických pro psaný text, byť mohou být zapsány chybně (*a pod*). Pokud texty porovnáme s charakteristikou segmentace a syntaxe mluveného textu, jak ji uvádí například Müllerová 2011, je patrné, že texty nesou stopy mluveného projevu především v oblasti tvarosloví a zápisu slov, méně v oblasti syntaxe. Z řady textů je patrné, že autor si je vědom rozdílu mezi psaným a mluveným projevem, ale zároveň platí, že pro něj často není snadné tento rozdíl vyjádřit.

Velmi výrazným jevem je **kolísání a nekonzistentnost** v dodržování a porušování normy v psaném projevu, a to opět (podobně jako v případě vlivu mluveného projevu) na více či téměř všech rovinách. Týká se **diskurzni výstavby, hranice slov, pravopisu, interpunkce, slovní zásoby, morfologie, spisovné normy** a dalších jazykových oblastí. Svědčí o nejistotě v požadované normě, případně o její neznalosti či nevědomosti, co je z hlediska normy důležité a co nikoli, či také určité „podceňování“ závaznosti normy. Velmi příznačné je toto kolísání jako určitý projev „souboje“ mezi vlivy mluveného jazyka a více či méně „zdařilého“ plnění požadavků na splnění předpokládané jazykové normy pro psaný text.

Jako příklad uveďme psaní *cera* i *dcera* v jednom textu či běžný výskyt nespisovných (obecněčeských) tvarů a výrazů typických pro psaný text (*vždy, nebo-li, více*) v jednom textu či jedné větě *Je přísný ale spravedlivej*, případně kladení vedle sebe vět stylisticky odlišných: *Při hovoru výrazně artikuluje, je mu vždy dobře rozumět. Hlas má normální klidnej ale jinak*

hrubej či v jiném textu *Chlapy se učí bojové umění nebo-li kun-fu*. Zde vidíme výskyt obecněčeského výrazu *chlapy* v jedné větě se spojkou *nebo-li*, jež je typická spíše pro spisovný psaný projev.

Mezi další výrazné jevy kolísání patří výskyt tvarů pomocného slovesa „být“: *(a)bychom/(a)by sme: Co bychom měli dělat abychom neonemocněli? Správně by sme měl jli jíst každý/koždý den vitamíny*. V jiném textu nacházíme: *Knihy slouží ktomu abychom se naučili číst. A měli bychom umět číst abysme nebyli uplně tupí*.

Kolísání lze také spatřit na stylistické rovině v některých textech, na které jsou kladeny formální stylistické nároky, jako je forma dopisu. V následující ukázce (Text_125) můžeme sledovat, jak počáteční a závěrečná věta usilují o zahájení a ukončení dopisu obvyklou formou (*Předemého dopisu, Z pozdravem Eva*), zatímco zbytek textu nabývá mnoho prvků zápisu mluveného projevu. Věty *Mám tě pozdravovat od mamky a od taťky no od všech. Proč nepíšeš Evě4 dopisy vona čeká až napíšeš a pořád nic. Mílo2 já už budu pomaličku končit<.> pá máme tě moc rádi*. by mohly být např. přepisem telefonního hovoru.

Ahoj strejdo (Text_125)

Předemého dopisu ti chci poděkovat za dopis. Strejdo jak se máš já jsem mám docela dobře. Těším se až pojeděš domů. Eva2 moc zlobí a Marie taky koupila sem jim nový boty a teplákovky. Měly velkou radost jak to vyděli. Eva3 se má dobře a máme. malího kluka narodil se 11. 9. 2010 a vážil 350 kil je moc hezký a jmenuje se Míla po svý{ }m otcovi. Máám tě pozdravovat od mamky a od taťky no od všech. Proč nepíšeš Evě4 dopisy vona čeká až napíšeš a pořád nic. Mílo2 já už budu pomaličku končit<.> pá máme tě moc rádi. Z pozdravem Eva

Dalším výrazným jevem zkoumaných textů je **emotivní vyjadřování**, které se projevuje jak grafickými prostředky (především koncentrace užívání vykřičníků), tak lexikálními, např. využití intenzifikátorů (*totalně*), či obecně českých výrazů (*na pecki* v následující ukázce):
že si můžeme pusti na pecki kazetak (Text_105)

IV – Závěry chybové analýzy

Za **nejvýraznější rys** zkoumaných textů však lze označit právě **vysokou míru chybovosti**, jíž se v disertační práci věnujeme v rámci kvalitativně-quantitativní chybové analýzy textů.

Analýza odhalila, že za nejčastější a nejvýraznější projevy chybovosti lze označit následující okruhy chyb:

Psaní slov, případně větších syntaktických celků dohromady: *poslouchal mně; namně; snima; státou; přeceví; nanás.* Ve všech případech se jedná o syntakticky logické a fonetické celky, především o spojení jedné či více na sobě závislých složek. Většinou se jedná o spojení předložky s větným členem, který tato předložka rozvíjí, spojky s jedním ze spojovaných větných členů, predikát s jedním ze svých valenčních doplňků apod. V tomto smyslu se jedná o zápis fonetických celků a můžeme v něm spatřovat výrazný vliv mluveného projevu a zároveň malou obeznamenost s normou pro zápis hranice slov.

Chybějící interpunkce, především čárka u podřadných souvětí patří také mezi frekventované chyby: *takovou si Justin vždycky přál jenže než se dal do party tak měl smulů na holky/halky tak si moc nevěřil* podobně jako **chybějící čárka u souřadného výčtu, příp. dalších vztahů mezi větnými členy:** *MÁMA TATA, DCERA.*

V některých textech se vyjma tečky uzavírající celý text žádná interpunkce nevyskytuje, přestože by měla:

O velkých prázdninách mě čeká práce a po práci si si pujdu vždycky zaplavat no ale budu tam jenom jeden měsíc protože se chci podívat někam kde jsem už dlouho nebil chtěl bych jet asi na kopidlno za stredou a za tetou a ještě s za bratrancem a nebo si jenom užívat chodit na párty a diskotéky a neb{o}<ni> se podívat do trnavy za kámosem kámošema nevim kam pojedu ale ještě mam na rozmyšlenou dva měsíce to je dost času ale nejvíc se těším zaž pujdu do práce co bych dělal doma ta#m je #nuda. (Text_033)

Psaní dle výslovnosti: je v textech opět velmi rozšířené. Týká se jak zápisu některých slov obecně (*rači, věčí, dochtorovi*), tak spodoby znělosti (*hrad fodbal*), vynechání „j“ ve tvarech sloves „být“ a „jít“ (*sem, sme, aby sme/abysme, vstalasem; du, pudeme*), vkládání protetického „v“ (*navočkovala*) ad.

Další výraznou skupinu chyb tvoří **chybování v psaní i,í/y,ý**, a to jak **po obojetných souhláskách** (např. ve vyjmenovaných slovech: *nábitek* či pádových koncovkách *seriali; problémi*), tak i v dalších případech, především po tvrdých souhláskách: *kuchini* (po měkkých souhláskách k chybování prakticky nedochází).

K výrazné chybovosti patří i **chybějící diakritická znaménka** a skupina chyb, jež jsme označili jako **chybný pravopis na úrovni slova jiný**. Patří k němu různé záměny písmen, chybějící písmeno, chybějící zdvojené písmeno (*nejvyšší*) a další. Př.: *protá* ve významu „proto; *vytrávil* ve významu „vyprávěl“. Výraznou skupinu těchto chyb tvoří záměna graficky podobných písmen; především se jedná o záměnu *m/n*, *a/o* (*zeptol*), *é/í* (*stém mužíkem*), *k/l* (*řidičal*), ale také záměna skupin hlásek: *nivem* ve významu „nevím“.

Poslední výraznou skupinu chyb tvoří **porušení spisovné normy**. Zahrnuje jak **morfologické odchylky od spisovné normy**, tak **lexikální**. Na úrovni morfologických odchylek se jedná především o **adjektivní koncovky** (*každej, od tý doby*), dále o **nepisovné (obecněčeské) tvary sloves**, zejména u sloves 3., 4. a 5. slovesné třídy ve 3. osobě plurálu prezenta: *opakujou; dělaj; nepomahaj* a **koncovku instrumentálu plurálu -ama, -ima, -ma** u **substantiv** (*snama, snima*). Poslední jmenovaná chyba se týká především těch výrazů, které se v mluvené podobě ve spisovném tvaru běžně neuvádějí: *s klukama, kámošema*.

Zajímavou skupinu chyb tvoří **chyby s možným původem v romském etnolektu češtiny**, jichž jsme však odhalili v textech jen málo. Jedná se především o ojedinělé použití etnolektní spojky *bo* (ve významu *protože*) a některých specifických konstrukcí: *Petra mu dala konec* ve významu „rozešla se s ním“; dále **záměnu nominativní a akuzativní formy životných substantiv mužského rodu**: *plno Čeeh XXX Čeehy Čechu ~~høzi~~ hází Romove do jednoho pytle; Čechy dělají nějaký lidí nazchvaly*.

V – Schéma sledovaných chyb

Jakkoli nám stručné představení základních tezí disertace neumožňuje detailněji vysvětlit jednotlivé okruhy chyb, uvádíme alespoň Schéma sledovaných chyb, které tvoří základ chybové analýzy.

Okruh chyb	Typ chyby	Podtyp chyby
A Chyby v hranici slova		
	A.1 Psaní slov, případně větších syntaktických celků dohromady	
	A.2 Rozdělení slova na segmenty	

B Chyby v psaní malého/velkého počátečního písmene		
	B.3 Systematicky uváděné malé počáteční písmeno na začátku věty	
	B.4 Malé počáteční písmeno místo velkého (vyjma případu na začátku věty)	
	B.5 Velké počáteční písmeno místo malého	
C Chyby v interpunkci		
	C.6 Chybějící interpunkce: čárka, středník, spojovník, pomlčka, tečka (nikoli na konci věty)	
		C.6.1 Chybějící čárka u podřadných souvětí
		C.6.2 Chybějící čárka u souřadného výčtu, příp. dalších vztahů mezi větnými členy
		C.6.3 Chybějící interpunkce ve složitějších případech
	C.7 Interpunkce na nevhodném místě: čárka, středník, spojovník, pomlčka, tečka	
		C.7.1 Čárka na nevhodném místě
		C.7.2 Otazník na nevhodném místě
		C.7.3 Tečka na nevhodném místě
	C.8 Systematicky chybějící interpunkce na konci věty	
		C.8.1 Chybějící tečka na konci věty
		C.8.2 Chybějící otazník
D Psaní dle výslovnosti		
	D.9 Vypuštění „j“	
	D.10 Vkládání protetického „v“	
	D.11 Spodoba znělosti	
	D.12 Jiné psaní dle výslovnosti	
E Chyby v psaní i,í/y,ý		
	E.13 Chyby v psaní i,í/y,ý po obojetných souhláskách	

	E.14 Chyby v psaní i,í/y,ý po tvrdých souhláskách	
	E.15 Chyby v psaní i,í/y,ý po měkkých souhláskách	
F Chyby v psaní diakritických znamének		
	F.16 Chybějící diakritické znaménko	
		F.16.1 Chybějící diakritické znaménko označující kvantitu
		F.16.2 Chybějící diakritické znaménko jiné
	F.17 Chybně umístěné diakritické znaménko	
		F.17.1 Chybně umístěné diakritické znaménko označující kvantitu
		F.17.2 Chybně umístěné diakritické znaménko jiné
G Chybný pravopis na úrovni slova jiný		
	G.18 Chybný pravopis na úrovni slova jiný	
		G.18.1 Záměna graficky podobných písmen
		G.18.2 Vynechání písmene
		G.18.3 Záměna písmene jiná
		G.18.4 Vynechání jednoho ze zdvojených písmen
		G.18.5 Opakování slova
H Porušení spisovné normy ve formálních textech		
	H.19 Morfologické odchylky od spisovné normy	
		H.19.1 Nespisovné (obecněčeské) tvary adjektivních koncovek
		H.19.2 Nespisovné (obecněčeské) tvary sloves
		H.19.3 Nespisovné (obecněčeské) tvary substantiv

		H.19.4 Nespisovný (obecněčeský) tvar v kořeni slova
	H.20 Lexikální odchylky od spisovné normy	
		H.20.1 Nespisovná slovní zásoba
		H.20.2 Ve formálních textech výskyt diskurzních struktur a výrazů typických pro mluvený projev
		H.20.3 Chyba v přejatém slově
CH.21 Jiná, výrazná chyba (konjugační/deklinační/valenční)		
I.22 Chyby v diskurzní výstavbě		
J.23 Chyby s možným původem v romském etnolektu češtiny		

Bibliografie

- Balabánová, H., *Neznámí Romové*, pracovní materiál, Ostrava 2003.
- Balabánová, H., *Praktické zkušenosti se vzděláváním romských dětí*, Praha, MENT 1995.
- Balvín, J., *Filozofie výchovy a metody výuky romského žáka*, Praha, Radix 2008.
- Balvín, J., *Metody výuky romských žáků*, Praha, Radix 2007.
- Balvín, J., *Výchova a vzdělávání romských žáků jako pedagogický systém*, Praha, Radix 2004.
- Baslová, M., Homrová, A., *Analýza role zš praktické v procesu vzdělávání, Závěrečná výzkumná zpráva, Člověk v tísni, Plzeň 2012.*
- Bedřichová, Z. *Jazyk jako stigma? Analýza chybovosti textů romských žáků 9. ročníků základních škol praktických*. Praha: Práce Filozofické fakulty Univerzity Karlovy, řada Varia, sv. 18, 2013.
- Bedřichová, Z., Šebesta, K., Škodová, S., Šormová, K., „Podoba a využití korpusu jinojazyčných a romských mluvčích češtiny: CZESL a ROMi“, in Čermák, F. (ed.), *Korpusová lingvistika Praha 2011*, 2 NLN 2011, s. 93–104.
- Bedřichová, Z., Šebesta, K., Šormová, K., „ROMi – první rozsáhlá databanka romského etnolektu češtiny“, in *Lidé města*, 13, 2011/1.
- Bedřichová, Z., Šormová, K. „Chybovost v písemném projevu romských žáků“, in *Speciální pedagogika: časopis pro teorii a praxi speciální pedagogiky*, 2012, 22, s. 188–197
- Bedřichová, Z., Šormová, K. „Jazyková gramotnost romských žáků základních škol praktických v psaném projevu“, in *Studie z aplikované lingvistiky*, 2013, 2 v tisku.
- Bedřichová, Z., Šormová, K., „Budování specializovaného korpusu mluvčích ohrožených sociálním vyloučením a předpoklady jeho chybové analýzy – databanka ROMi“, in Šebesta, K. Škodová, S. a kol. (eds.). *Čeština – cílový jazyk a korpusy*, Liberec 2012, s. 109–123.
- Bennett, J., *Roma Early Childhood Inclusion, The RECI Overview Report*, REF 2012.
- Bořkocová, M., *Romský etnolekt češtiny*, Praha, Signeta 2006.
- Bořkocová M. a kol., *Mají na to! Člověk v tísni 2012.*
- Bořkovec, M., „Kecí lidi jsou tady?“ in *Lógr, Magazín pro moderní kulturu* 9, 2013, v tisku.
- Corder, S. P., *Error analysis and interlanguage*, Oxford University Press 1981.
- Cvrček, V. a kol., *Mluvnice současné češtiny I*, Praha, Karolinum 2010.
- Červenka, J., „Problematika písemné podoby slovenské romštiny“, in *Romano džaniben* 1–2, 1997 s. 48–55.
- Červenka, J., Sadílková, H., Kubaník, P. „Sociolingvistický výzkum situace romštiny v České republice“, in *Studie z aplikované lingvistiky*, 2010,1 s. 167–170.
- češtině a jejich zachycení v anotovaném korpusu*). Diplomová Práce, UK 2009.
- Čmejrková, S., Hoffmannová, J. (eds.), *Mluvená čeština: hledání funkčního rozpětí*, Praha, Academia 2011.
- Čmejrková, S. Tvarová specifičnost mluvené češtiny a jazykový management. In Čmejrková, S., Hoffmannová J. (eds.) *Mluvená čeština: hledání funkčního napětí*. Praha: Academia 2011, s. 173–205.
- Daneš, F., *Věta a text*, Praha, Academia 1985.
- Daniel, B., *Dějiny Romů*, Olomouc, PF UP, 1994.
- Davidová, E., *Cesty Romů*, Olomouc, Vydavatelství UP, 1995.

- Dijk, van T.A. (ed). *Discourse studies: a multidisciplinary introduction. Volume 1. Discourse as structure and process*. London: Sage 1997.
- Dijk, van T. A. (ed). *Discourse studies: a multidisciplinary introduction. Volume 2. Discourse as social interaction*. London: Sage 2003.
- Dijk, van T. A. *Text and context: explorations in the semantics and pragmatics of discourse*. London: Logman 1986.
- Dokulil, M., *Tvoření slov v češtině*, Praha, ČSAV 1961.
- Dressler, W., de Beaugrande, R. A., *Introduction to Text Linguistics*, London and New York, Longman, 1981.
- Farkas, L., *Ségrégation des enfants roms dans l'enseignement, La directive sur l'égalité raciale comme moyen de lutte contre la discrimination structurelle*, Commission européenne Direction générale de l'emploi, des affaires sociales et de l'égalité des chances, Unité G.2, 2007.
- Fremlova, L., Ureche, H., *From Segregation to Inclusion*, Equality and the Roma Education Fund 2011.
- GAC: *Analyza sociálně vyloučených romských lokalit a absorpční kapacity subjektů působících v této oblasti*. 2006, dostupné 28. 9. 2013 z:
http://www.mpsv.cz/files/clanky/3043/Analyza_romskych_lokalit.pdf
- Giddens, A., *Sociologie*, Praha, Argo 2003.
- Gierliński, K. P., *Miri Szkoła. Romano Elementaro*, 2007
- Goffman, E., *Stigma. Poznámky k problému zvládnutí narušené identity*, Praha, SLON 2003.
- Homoláč, J., *Internetové diskuse o cikánech a Romech*, Praha, Univerzita Karlova v Praze, Nakladatelství Karolinum 2009.
- Hrdlička, M. „Jazyková chyba a práce s ní v jazykovém vyučování“, in Šebesta, K. Škodová, S. a kol. (eds.), *Čeština – cílový jazyk a korpusy*, Liberec 2012, s. 89–108.
- Hübschmannová, M. *Šaj pes dovakeras. Můžeme se domluvit*. Olomouc, Univerzita Palackého 1993.
- Jak ztratit další generaci*. Praha, Nadace Open Society Fund 2012.
- Jelínek, M., „Co je to jazyková chyba?“ in *Profesor Hauser jubilující*, Brno, Pedagogická fakulta Masarykovy univerzity 2001 , s. 75–85.
- Jelínek, T, Štindlová, B., Rosen, A., Hana, J. „Combining Manual and Automatic Annotation of a Learner Corpus“, in *Text, Speech and Dialogue –Proceedings of the 15th International Conference TSD 2012*, Springer, 2012, s. 127–134.
- Kaleja, M., *Romové a škola versus Rodiče a žáci*, Ostrava, Universitas Ostraviensis 2011.
- Kalhous, Z., *Školní didaktika*, Praha, Portál 2009.
- Korčáková, J. *Chyba a učení cizím jazykům*, Hradec králové, Gaudeamus 2005.
- Kulič, V., *Chyba a učení*, Praha, SPN 1971.
- Lacková, E., *Narodila jsem se pod šťastnou hvězdou*, Praha, Triáda 2010.
- Liga lidských práv, *Základní vzdělávání romských dětí. Systémové doporučení Ligy lidských práv č. 2*. 2007.
- Lombardo, L. (ed.), *Using Corpora to Learn About Language and Discourse*, Bern, Peter Lang AG 2009.
- Mladová, L., *Diskurzivní vztahy v češtině a jejich zachycení v anotovaném korpusu*, Praha MFF UK ÚFAL, 2008.
- Mžourková, H., Postoje k pravopisu v diskusích na internetu, in *Čeština doma a ve světě*, 14, 2006, s. 126–132.
- Müllerová, O. Výstavba mluvených projevů, jejich členění a syntax. In Čmejrková, S., Hoffmannová J. (eds.) *Mluvená čeština: hledání funkčního napětí*. Praha: Academia 2011, s. 129–172.

- Nebeská, I., *Jazyk, norma, spisovnost*, Praha, Universita Karlova 1996.
- Nědolužko, A. *Rozšířená textová koreference a asociační anafora. Koncepte anotace českých dat v Pražském závislostním korpusu*, Praha, Ústav formální a aplikované lingvistiky 2011.
- Nečas, C., *Romové v České republice včera a dnes*, Olomouc, Vydavatelství UP, 1993.
- Norrish, J., *Language Learners and Their Errors*, London, The Macmillan Press, 1983.
- Palenčárová, J., Šebesta, K., *Aktivní naslouchání při vyučování*, Praha, Portál 2006.
- Pekárková, S.; Lábusová, A., Rendl, M., Nikolai, T., *Nemoc bezmocných: lehká mentální retardace. Analýza inteligenčního testu SON-R, Člověk v tísni, Varianty*, 2010.
- Petkevič V., Rosen. A., Štindlová, B., Jelínek, T., Hnátková, M., Jäger, P. „Anotace chybových textů v českém žákovském korpusu“, in Šebesta, K. Škodová, S. a kol. (eds.). *Čeština – cílový jazyk a korpusy*, Liberec 2012, s. 61–87.
- Pravidla českého pravopisu*. Praha: Academia 1993.
- Ranglová, K. a kol., *Předškolní kluby. Metodika práce, teorie a praxe*, Člověk v tísni 2012.
- Rosen, A. *Návod k anotaci chybového korpusu*, verze 5.1, 2012.
- Říčan, P., *S Romy žít budeme – jde o to jak*, Praha, Portál 1998.
- Sgall, P., Hajičová, E., Buráňová, E., *Aktuální členění věty v češtině*, Praha, Academia 1980.
- Sgall, P. Lingvistický pohled na český pravopis I. In *Slovo a slovesnost* 1994, 55, s. 168–175.
- Sgall, P. Lingvistický pohled na český pravopis II. In *Slovo a slovesnost* 1994, 55, s. 270–286.
- Schiffrin, D., *Discourse Markers*, Cambridge, Cambridge University Press 1987.
- Skalková, J., *Obecná didaktika*, Praha, Grada 2007.
- Skutil, M. a kol., *Základy pedagogicko-psychologického výzkumu pro studenty učitelství*, Praha, Portál 2011.
- Scheinostová, A., *Romipen. Literaturou k moderní identitě*, Praha, Athinganoi 2006.
- Sønnesyn, G., *Metodologie Grunnlaget. Model pojmového vyučování*, Člověk v tísni 2012.
- Svobodová, J., *Normy školské komunikace* 2005. Dostupné 28. 9. 2013 z: <http://web.iol.cz/janasvo/opory/jkult/CeskeBudejovice.doc>
- Šatava, L., *Jazyk a identita etnických menšin: možnosti zachování a revitalizace*, Praha, Cargo Publishers 2001.
- Šebesta, K., „Korpusy češtiny a osvojování jazyka“, in *Studie z aplikované lingvistiky*, 2010, 2, s. 11–33.
- Šotolová, E., *Vzdělávání Romů*, Praha, Grada Publishing 2000.
- Štindlová, B., „Chybové taxonomie a možnosti chybové anotace v žákovských korpusech“, in Šebesta, K. Škodová, S. a kol. (eds.), *Čeština – cílový jazyk a korpusy*, Liberec 2012, s. 35–60.
- Štindlová, B., Škodová, S., Rosen, A., Hana, J. „CzeSl – an Error Tagged Corpus of Czech as a Second Language“, in Pežik, P (ed.) *Corpus Data across Languages and Disciplines*, vol. 28, Peter Land: Frankfurt am Main 2012, s. 21–32.
- Štícha, F., „Kapitoly ze slovosledu a aktuálního členění věty,“ in Štícha, F. (ed.), *Kapitoly z české gramatiky*, Praha, Academia 2011, s. 733–808.
- Torsello, C. T., Ackerley, K., Castello, E. (eds.), *Corpora for University Language Teachers*, Bern, Peter Lang AG.
- Vágnerová, M., Hadj-Moussová, Z., Štech, S., *Psychologie handicapu*, Praha, Karolinum 1999.
- Vránová, E. „Přepínání kódů v elektronické komunikaci v severocentrální romštině“, in *Romano džaniben* 2010, 1, s. 43–55

Vzdělanostní dráhy a vzdělanostní šance romských žáků a žáků základních škol v okolí vyloučených romských lokalit, Praha, GAC 2009.

White, J. M., *Prekážky a predsuky: Vstupné testovanie a nadmerné zastúpenie romských detí ve špecialnoch školství*, REF 2012.

Whitehouse, T., „Language Stigmatization and Language Coaching“, in *Language as Culture Spring 2011*,

Dostupné 28. 9. 2013 z:

<http://languageasculturespring11.blogspot.cz/2011/02/language-stigmatization-and-language.html>